

Mariusz E. SOKOŁOWICZ*, Marcin WÓJCIK**

KONCEPCJA INTERSEKCYJALNOŚCI W UJĘCIU PRZESTRZENNYM – IMPULS DLA NAUKI ZAANGAŻOWANEJ SPOŁECZNIE¹

THE CONCEPT OF INTERSECTIONALITY IN THE SPATIAL FRAMEWORK – AN IMPULSE FOR SOCIALLY ENGAGED SCIENCE

ABSTRAKT: Intersekcjonalność to podejście analizujące wpływ różnych form tożsamości społecznych (np. płeć, status ekonomiczny, etniczność, religia) na nierówności społeczno-gospodarcze. Jego rozwinięciem jest intersekcjonalność przestrzenna badająca, jak różne formy wykluczenia przejawiają się w konkretnych lokalizacjach. Intersekcjonalność ujawnia też potrzebę integracji badań z wiedzą społeczności lokalnych, w myśl założeń nauki społecznie zaangażowanej. Artykuł wskazuje, że intersekcjonalność może wzbogacić badania miejskie oraz akcentuje rolę deliberacji w budowaniu zrównoważonych społeczności miejskich, jak również może znaleźć zastosowanie w różnych obszarach polityk miejskich. Podejście intersekcjonalne, łączące teorię z praktyką, jawi się jako skuteczne narzędzie łączenia badań i polityk miejskich w rozwiązywaniu współczesnych wyzwań.

SŁOWA KLUCZOWE: intersekcjonalność, transdyscyplinarność, rezyliencja, nauka zaangażowana

ABSTRACT: Intersectionality is an approach that analyses the impact of various forms of social identity (e.g., gender, economic status, ethnicity, religion) on socioeconomic inequalities. It may be expanded to spatial intersectionality which examines how different forms of exclusion manifest themselves in specific locations. Intersectionality also reveals the need to integrate research with knowledge of urban communities, in this way complying with the principles of engaged research. The article indicates that intersectionality can enrich urban studies as well as emphasizes the role of deliberation in building sustainable urban communities. It may also be applied in a wide range of urban policies. Combining theory and practice, the intersectional approach can effectively link research and urban policies in addressing contemporary challenges.

KEY WORDS: intersectionality, transdisciplinarity, resilience, engaged research

* Uniwersytet Łódzki, ORCID 0000-0002-0716-4345.

** Uniwersytet Łódzki, ORCID 0000-0002-5236-5381.

¹ Artykuł powstał przy wsparciu finansowym Uniwersytetu Łódzkiego w ramach zwiększonej dotacji Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, ze środków programu Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza (IDUB). Tytuł projektu: *Rezyliencja miast wobec wyzwań cywilizacyjnych i celów zrównoważonego rozwoju*. Decyzja nr 11/IGB/2024.

Wstęp

Zorientowane przestrzennie nauki społeczne, z natury interdyscyplinarne i dynamiczne, przeszły w ostatnich dwóch dekadach istotną transformację, wynikającą z rosnącej złożoności badanych zjawisk, oraz potrzeby reagowania na wyzwania i kryzysy globalne (np. migracyjne, klimatyczne). Tradycyjne podejścia badawcze, skoncentrowane na wyizolowanych kategoriach analizy, takich jak klasa społeczna czy płeć, są niewystarczające w obliczu wielowymiarowości problemów, takich jak zmiany klimatyczne, nierówności społeczne czy kryzysy polityczne. W odpowiedzi na te wyzwania coraz częściej przyjmuje się podejścia holistyczne, integrujące różnorodne perspektywy i metody badawcze i uwzględniające zarówno lokalne konteksty, jak i globalne powiązania (Brandt et al. 2013; Montuori 2024).

Badania te nie są wyłącznie narzędziem poznania, lecz także mechanizmem wspierającym zmiany społeczne i środowiskowe. Na znaczeniu zyskują koncepcje takie jak transdyscyplinarność, nauka obywatelska i zaangażowana społecznie, kładące nacisk na łączenie wiedzy akademickiej z doświadczeniami i potrzebami społeczności lokalnych (Pohl i Hirsch Hadorn 2007; Polk 2015). W tym kontekście szczególną rolę odgrywa podejście intersekcyjne, które pozwala na analizę przecięć różnorodnych tożsamości społecznych, takich jak rasa, płeć, klasa czy religia, jednocześnie uwzględniając kontekst lub wymiar przestrzenny. Intersekcyjność stała się w ostatnich latach fundamentem dla nowego myślenia o relacjach społecznych i przestrzennych. Badania nad nierównościami coraz częściej zwracają uwagę na przestrzeń jako kluczowy wymiar. Miasta, dzielnice, jako miejsca konkretne, stają się arenami, na których zderzają się i przeplatają różne formy marginalizacji, tworząc unikalne wyzwania dla badaczy i decydentów politycznych (Massey et al. 2009; Forde 2024).

Przestrzeń, podobnie jak inne wymiary rzeczywistości społecznej, jest dynamiczna i zróżnicowana. Uwzględnienie tych cech, w połączeniu z wrażliwością na specyfikę miejsca, dostarcza nowych narzędzi do badań nad nierównościami oraz wspiera rozwój nauki społecznie zaangażowanej. Intersekcyjność przestrzenna jako rozszerzenie klasycznej koncepcji intersekcyjności oferuje możliwość integracji analiz społecznych, przestrzennych i środowiskowych, co czyni ją użytecznym narzędziem w badaniach akademickich i praktyce. Artykuł analizuje zatem, w jaki sposób nauki społeczne, dzięki zastosowaniu podejścia intersekcyjnego, mogą lepiej odpowiadać na potrzeby społeczne. Szczególna uwaga zostanie poświęcona roli transdyscyplinarności i nauki obywatelskiej w budowaniu mostów między badaniami akademickimi a praktyką społeczną, jak również potencjałowi intersekcyjności przestrzennej w kształtowaniu bardziej sprawiedliwego i inkluzywnego świata.

Intersekcyjność a przestrzeń

Intersekcyjność jest krytyczną koncepcją badawczą w naukach społecznych, określającą, w jaki sposób różne tożsamości społeczne, takie jak np. rasa, płeć, status

społeczny i zawodowy, seksualność, niepełnosprawność, etniczność oraz religijność, przenikają się i oddziałują na siebie, tworząc unikalne i całościowe doświadczenia np. opresji i dyskryminacji (Crenshaw 1989). Koncepcja ta podważa jednoosiowe podejścia badawcze, które traktują kategorie tożsamości oddzielnie, podkreślając zamiast tego ich wzajemne powiązania i niemożność zrozumienia ich w oderwaniu od siebie, w tym również w oderwaniu od miejsca, w którym się krzyżują (Forde 2024).

Termin „intersekcjonalność” wprowadziła K. Crenshaw w analizie dotyczącej dyskryminacji czarnych kobiet, której charakter pod względem doświadczeń różni się od dyskryminacji zarówno białych kobiet, jak i czarnych mężczyzn. Crenshaw (2013) argumentowała, że tradycyjne podejścia feministyczne i antyrasistowskie często nie uwzględniały wyzwań stojących przed osobami należącymi do kilku marginalizowanych grup jednocześnie. Było to niewystarczające do zrozumienia nierówności systemowych. Intersekcjonalność podkreśla, że systemy władzy – np. patriarchy, kapitalizm i supremacja białych – nie działają niezależnie, lecz wzajemnie się wzmacniają (Collins 2000). To może prowadzić do marginalizacji osób znajdujących się na przecięciu wielu form opresji i dyskryminacji. Pomimo swoich osiągnięć intersekcjonalność spotkała się z krytyką. Niektórzy badacze twierdzą, że nadmierne skupienie się na kategoriach tożsamości może prowadzić do rozbicia ruchów społecznych opartych na klasycznych postulatach niwelowania nierówności (Luft i Ward 2009). Inni badacze kwestionują jej zastosowanie poza kontekstami zachodnimi, podkreślając potrzebę kulturowych interpretacji regionów i miejsc (Yuval-Davis 2011). Zwolennicy koncepcji twierdzą jednak, że krytyka ta jedynie potwierdza elastyczność i zdolność adaptacyjną intersekcjonalności jako narzędzia teoretycznego.

Intersekcjonalność jest obecnie ważnym i użytecznym pojęciem w analizie nierówności społecznych. Skupiając się na wzajemnym oddziaływaniu różnych tożsamości i systemów przymusu, dostarcza bardziej zniuansowanego obrazu dynamiki władzy w społeczeństwie. Jej utrwalenie w przestrzeni akademickiej i aktywistycznej może pomóc w rozwiązywaniu strukturalnych i kulturowych nierówności we współczesnym świecie.

Różne konteksty badań nad intersekcjonalnością zwróciły uwagę na umiejscowienie kwestii krzyżowania się wyzwań społecznych i kulturowych, zwłaszcza w układach o znacznej komplikacji, struktur społeczno-przestrzennych, czyli w obszarach zurbanizowanych. Intersekcjonalność przestrzenna rozszerza pierwotną koncepcję intersekcjonalności na konteksty środowiskowe, krajobrazowe i urbanistyczne, podkreślając, w jaki sposób nierówności społeczne są organizowane i utrwalane w przestrzeni (Forde 2024). Nakładające się tożsamości, takie jak rasa, klasa, płeć i niepełnosprawność, oddziałują z układami przestrzennymi, prowadząc do pogłębionej marginalizacji miejsc – np. dzielnic, kwartałów, ulic. Przestrzeń miejska, szczególnie w miastach po konfliktach lub głęboko podzielonych, jest miejscem, w którym historycznie ukształtowane poczucie niesprawiedliwości i współczesne nierówności istnieją i kumulują kolejne problemy.

W takich miastach jak Belfast, Kapsztad czy Jerozolima planowanie urbanistyczne może wzmacniać nierówności przestrzenne poprzez segregację infrastrukturalną

i ograniczony dostęp do zasobów. Przestrzeń nie jest neutralna, tzn. zarówno kształtuje, jak i jest kształtowana przez stosunki społeczne. Układy przestrzenne wzmacniają hierarchie władzy, określając, kto ma dostęp do jakich przestrzeni i zasobów. Przykładem tego jest urbanistyka ery apartheidu w Republice Południowej Afryki, tworząca podziały fizyczne i społeczne utrwalające nierówności i wykluczenie (Huchzermeyer 2006). Podobną rolę pełnią Ściany Pokoju w Belfaście, wzniezione w celu ograniczenia konfrontacji między katolikami a protestantami (Łojek 2021). Te przestrzenne podziały ograniczają dostęp do edukacji, zatrudnienia i opieki zdrowotnej, szczególnie osobom doświadczającym przecięć marginalizacji (Ducre 2018), tworząc bariery w mobilności i bezpieczeństwie szczególnie dla grup strukturalnie zmarginalizowanych. Z unikalnymi wyzwaniem związanymi ze sprawiedliwością przestrzenną borykają się miasta po konfliktach, co dobitnie ukazuje pojęcie urbicydu, czyli celowego niszczenia przestrzeni miejskich (Coward 2009). W takich kontekstach intersekcyjność przestrzenna bada, w jaki sposób odbudowa może albo utrwalić, albo zlikwidować te nierówności.

Intersekcyjność przestrzenna wymaga nowych, krytycznych podejść planistycznych, które uwzględniają doświadczenia grup marginalizowanych. Zamiast traktować społeczności jako jednorodne, urbanistyka musi uwzględniać zróżnicowane potrzeby, zwłaszcza osób dotkniętych opresją systemową (Williams et al. 2023). Narzędzia do zmierzania się z nierównościami i przekształcania miast w przestrzenie integrujące i o większej równości strukturalnej oferuje połączenie intersekcyjności przestrzennej z dążeniem do sprawiedliwej transformacji, które pozwala planować bardziej inkluzywne społeczności miejskie. Sprawiedliwa transformacja uzupełnia pojęcie intersekcyjności przestrzennej, zajmując się przyczynami nierówności społecznych i dążąc do demontażu systemów opresji (Mingus 2022). W przeciwieństwie do sprawiedliwości naprawczej, która często skupia się na naprawie szkód w ramach istniejących systemów, sprawiedliwość transformacyjna zakłada radykalną restrukturyzację stosunków społecznych i przestrzennych. W kontekście miejskim sprawiedliwość transformacyjna obejmuje tworzenie przestrzeni, które priorytetowo traktują bezpieczeństwo, włączenie i dostępność. Przebudowy urbanistyczne często prowadzą do gentryfikacji, wypierając społeczności o niskich dochodach i mniejszościowe. Sprawiedliwość transformacyjna kwestionuje te praktyki, promując procesy planistyczne oparte na uczestnictwie i głosach grup marginalizowanych (Miraftab 2009). Do kluczowych strategii należą m.in. budowa przystępnych cenowo mieszkań, dostępny transport publiczny i przestrzenie publiczne otwarte na zróżnicowane grupy społeczne, a także zaangażowanie społeczności w procesy decyzyjne. Konieczne jest również redystrybuowanie zasobów, aby zniwelować historyczne nierówności poprzez inwestycje w zaniedbane obszary (Kristensen et al. 2023). Koncepcja sprawiedliwej transformacji podkreśla potrzebę opracowania sprawiedliwych podejść do zmian społecznych i środowiskowych, szczególnie w odpowiedzi na zmiany klimatu i urbanizację (McGill 2019). Opiera się ona na zasadach sprawiedliwości środowiskowej, ekonomicznej i społecznej, zapewniając równy dostęp do czystej wody, powietrza i terenów zielonych, a także stabilności ekonomicznej i społecznej (Jang i Kim 2018).

Implikacje podejścia intersekcjonalnego dla studiów i praktyki polityki miejskich

Rozwój koncepcji intersekcjonalności i sprawiedliwości transformacyjnej wymaga odmiennego od tradycyjnego podejścia do prowadzenia badań. Zakłada integrację wiedzy z różnych dziedzin nauki z praktycznymi doświadczeniami społecznymi i kulturowymi. Oznacza nie tylko interdyscyplinarność, czyli współpracę dyscyplin akademickich, ale podejście bardziej holistyczne, umożliwiające tworzenie wiedzy opartej na współpracy nie tylko naukowców, ale też praktyków i obywateli (Stember 1991). Podejście transdyscyplinarne łączy teorię z praktyką, umożliwiając bardziej kompleksowe rozumienie problemów i dążąc do wypracowania wspólnego języka i ram analitycznych nauki i praktyki. Jest szczególnie użyteczne w obliczu złożonych problemów cywilizacyjnych, takich jak zmiany klimatyczne, nierówności społeczne czy kryzysy zdrowotne, wymagających podejścia wielopoziomowego i zintegrowanego (Brandt et al. 2013). Dzięki transdyscyplinarności badacze mogą łączyć wiedzę naukową z lokalnymi doświadczeniami społeczności, perspektywami organizacji pozarządowych oraz praktykami instytucji publicznych (Pohl i Hirsch Hadorn 2007). Jako narzędzie analityczne i praktyczne transdyscyplinarność pozwala na tworzenie elastycznych i adaptacyjnych strategii działania, opierając się na iteracyjnych etapach współpracy, w których kolejne kroki są korygowane w oparciu o dane empiryczne oraz bieżące informacje zwrotne od zaangażowanych aktorów (Jahn et al. 2012), co pozwala na ciągłą ewaluację.

Zarówno transdyscyplinarność, dzięki swojej zdolności do identyfikowania autentycznych problemów społecznych, jak i intersekcjonalność, dzięki swojemu wpływowi społecznemu na proces badawczy, przyczyniają się do bardziej inkluzywnego i opartego na zaangażowaniu społecznym podejścia do tworzenia wiedzy. Kluczowym walorem transdyscyplinarności jest jej zdolność do rozpoznawania rzeczywistych problemów społecznych, natomiast społecznym skutkiem intersekcjonalności jest zmieniająca się rola zwykłych obywateli w procesie badawczym. Obywatele coraz częściej włączają się w proces zbierania danych (tzw. crowdsourcing) i angażowani są w procesy badawcze we współpracy z zawodowymi naukowcami i instytucjami naukowymi (Eitzel et al. 2017, 6), co określa się pojęciem nauki obywatelskiej (citizen science). W takim układzie wiedza jest koprodukowana poprzez połączenie perspektyw naukowych z innymi punktami widzenia (Polk 2015, 111), uwzględniając w ten sposób różnorodność ludzkich doświadczeń, jak również różnice w płci, wieku, pochodzeniu oraz w sytuacji społecznej czy ekonomicznej.

Przykładowo, badania dotyczące nierówności przestrzennych w miastach mogą korzystać z perspektyw mieszkańców dzielnicy, którzy najlepiej znają lokalne uwarunkowania. Wiedza ta, połączona z analizą przestrzenną i ekonomiczną, sprzyja projektowaniu rozwiązań uwzględniających różnorodne potrzeby. Dzięki współpracy między naukowcami i społecznościami lokalnymi możliwe jest opracowanie polityk i praktyk bardziej kompleksowych, inkluzywnych i sprawiedliwych. W planowaniu

urbanistycznym podejście transdyscyplinarne umożliwia integrację wiedzy technicznej z wiedzą użytkowników przestrzeni, co przekłada się na tworzenie bardziej dostępnych i funkcjonalnych miejsc publicznych i wpisuje się w ujęcie intersekcyjne (Pohl et al. 2017). Transdyscyplinarność jest tym samym podejściem dynamicznym, partycypacyjnym i w dużej mierze terytorialnym – umożliwia diagnozowanie problemów, ale również angażuje różne grupy społeczne w proces współtworzenia wiedzy i rozwiązań w miejscu życia. To zmienia sposób myślenia o roli nauki. Zamiast traktować wiedzę naukową jako odrębną wobec codziennego doświadczenia, transdyscyplinarność uznaje jej współzależność z praktyką społeczną. Wiedza ma wówczas charakter aplikacyjny i transformacyjny, ponieważ jest ukierunkowana na realne zmiany w życiu społecznym i środowiskowym. W efekcie tworzy się wiedza użyteczna społecznie, odzwierciedlająca realne potrzeby, a jednocześnie bazująca na naukowych metodach analizy i ewaluacji.

Wyrazem przejawu podejścia intersekcyjnego – tym razem z perspektywy polityki miejskich – jest szerokie otwarcie samorządu terytorialnego na praktyki deliberacyjne. Samorząd ten jeszcze stosunkowo rzadko oddaje faktyczny głos obywatelom, redukując demokrację lokalną do wyborów oraz swej funkcji administracyjnej (Drew 2020, 49). Tak realizowana decentralizacja władzy staje się decentralizacją tylko *de iure* a nie *de facto* (Sokołowicz 2024, 111), nie uwzględniając w wystarczającym stopniu potrzeb różnych grup, czyli nie uwzględniając problemu intersekcyjności. Rozwiązaniem instytucjonalnym, które może „oddać głos” społecznościom lokalnym, mogą być mechanizmy demokracji deliberacyjnej. Termin ten, zaproponowany przez Josepha Bessette’a (1980), oznacza demokrację opartą na dyskusji obywateli prowadzącej do podejmowania bardziej przemyślanych decyzji zbiorowych. Celem tego podejścia jest transformacja preferencji obywateli w toku otwartej i publicznej dyskusji (Juchacz 2006, 11). Podejście to różni się od demokracji „agregacyjnej” (reprezentatywnej), gdzie debata polityczna jest na ogół powierzchowna, dominują chwytły marketingowe, a najważniejszymi instrumentami uprawiania polityki stają się sondaże opinii publicznej i późniejsze oddanie głosów raz na kilka lat w sztucznie wydzielonym okręgu wyborczym (Krzewińska 2016). W przypadku podejścia deliberacyjnego agregację preferencji wyborczych zastępują zbiorowa dyskusja i namysł nad rzeczywistymi problemami, które mogą prowadzić do transformacji uprzednich przekonań. Różnorodność potrzeb i systemów wartości, wynikająca z płci, wieku, miejsca zamieszkania, pochodzenia oraz sytuacji społeczno-ekonomicznej, nie czyni z demokracji gry zerojedynkowej. W procesie deliberacji rozmaite odsłony konsultacji społecznych – spotkania otwarte, wysłuchania publiczne, budżety obywatelskie, panele, warsztaty, sądy i narady obywatelskie – służą stworzeniu przestrzeni dla dyskusji publicznej, która z definicji powinna poprzedzać, a nie wieńczyć podejmowane decyzje. Demokracja deliberacyjna stwarza szansę na zwiększenie inkluzywności i przejrzystości, budowanie zaufania między obywatelami a instytucjami publicznymi oraz uwzględnienie różnorodności ludzkich postaw i potrzeb.

Deliberacja w społecznościach lokalnych może stanowić skuteczny sposób radzenia sobie z wyzwaniami wynikającymi z intersekcyjności. Wspólnoty lokalne są bowiem

dobrymi miejscami do jej prowadzenia. Na poziomie polityki krajowej dominują zwykle argumenty abstrakcyjne, będące często pozbawionymi znaczeń ogólnymi hasłami, kwieciste formułowanymi w języku marketingu politycznego. Tymczasem dyskusje na temat spraw lokalnych są bardziej konkretne, bo dotyczą czytelnie zdefiniowanych spraw i potrzeb, np. dostępności mieszkań i transportu publicznego, bliskości terenów zielonych i rekreacyjnych, dostępności szkół i przedszkoli oraz placówek ochrony zdrowia, czystości powietrza itp. (Mergler 2021). W demokratycznych i zdecentralizowanych społeczeństwach sprawy, którymi zajmują się samorządy, są mniej abstrakcyjne, bardziej zrozumiałe dla większości obywateli i mają bezpośredni wpływ na ich codzienne życie. Dzięki temu wzrasta szansa na aktywne uczestnictwo w różnorodnych formach partycypacji. Poprzez „konkretność” spraw, którymi się zajmuje, samorządowa demokracja deliberacyjna może też odpowiadać na wyzwania interseksjonalności. Oparte na deliberacji działania lokalne często stanowią punkt wyjścia do identyfikacji i niwelowania problemów związanych z nierównościami i podejmowane na tym poziomie inicjatywy oddolne, działania sąsiedzkie i lokalne ruchy społeczne mogą z pomocą otwartego na demokrację deliberacyjną samorządu terytorialnego skutecznie je rozwiązywać.

Podejście interseksjonalne do badań i praktyki zarządzania miastem można zidentyfikować w kilku kluczowych obszarach interwencji, identyfikując ich cele, instrumenty oraz oczekiwane rezultaty (tabela 1). W obszarze badań miejskich koncepcja interseksjonalności kładzie nacisk na rozpoznanie krzyżujących się przyczyn nierówności w skali miasta, dzielnicy i ulicy oraz postuluje dobór prób uwzględniający to zróżnicowanie, jak również koprodukcję wiedzy akademickiej i lokalnej w duchu nauki obywatelskiej. W sferze polityki na poziomie samorządów i partycypacji obywatelskiej celem jest instytucjonalizacja deliberacji jako standardu współzarządzania, m.in. poprzez ocenę skutków polityk z perspektywy przecięt tożsamości (rasa, płeć, klasa, religia itd.), publikację otwartych danych społeczno-ekonomicznych o wysokiej rozdzielczości czy losowy dobór członków stałych rad i paneli obywatelskich w procesie podejmowania decyzji o różnych aspektach funkcjonowania miast. W planowaniu przestrzennym i kształtowaniu przestrzeni publicznych podejście interseksjonalne przesuwając akcent na redukcję barier i projektowanie dla zróżnicowanych aktorów miejskich poprzez standardy projektowania uniwersalnego w planowaniu, przeciwdziałanie gentryfikacji czy też dostosowanie miejskich dóbr wspólnych do potrzeb kobiet, seniorów, młodzieży, osób z niepełnosprawnościami czy migrantów. Działania tego rodzaju mają prowadzić do zwiększenia obecności grup wcześniej marginalizowanych w przestrzeniach publicznych oraz spadek poczucia zagrożenia. W obszarze adaptacji do zmian klimatu interseksjonalność wiąże się z uwzględnianiem potrzeb różnorodnych grup w takich rozwiązaniach, jak zapewnienie dostępności miejsc ochłodzenia/ogrzania w zasięgu pieszym, dopłaty do retencji i termomodernizacji dla grup zmarginalizowanych czy priorytetowe zazielenianie dzielnic zamieszkałych przez osoby o niskich dochodach. W zakresie bezpieczeństwa i rezyliencji miast promuje się inkluzyjne sieci wsparcia: schronienia bez barier i bezpieczne dla kobiet i dzieci, wielokanałowe systemy wczesne-

Tabela 1

Zastosowania podejścia intersekcyjnego w badaniach i praktyce miejskiej

Obszary	Cel intersekcyjny	Działania i narzędzia	Oczekiwane efekty
Badania miejskie	- rozpoznanie krzyżujących się nierówności w skali miasta/dzielnicy/ulicy - koprodukcja wiedzy naukowej i lokalnie zakorzenionej	- uwzględnianie przecinających się tożsamości miejsca w doborze prób badawczych - upowszechnienie badań w działaniu (action research) w duchu nauki obywatelskiej (mapowanie partycypacyjne mapowanie [PGIS], crowdsourcing, dzienniki badawcze etc.)	- dostępne publicznie mapy nakładających się deprivacji (np. różnice w czasie dostępu do szkół, przychodni, komunikacji zbiorowej) - wykorzystanie wyników badań w politykach miejskich
Samorządy miejskie i partycypacja obywatelska	instytucjonalizacja perspektywy równości i deliberacji w samorządach miejskich (deliberacja jako standard współzarządzania)	- uwzględnianie przecięć różnorodnych tożsamości społecznych (rasa, płeć, klasa, religia etc.) w ocenie skutków polityk miejskich, budżetowaniu i zamówieniach publicznych - publikowanie otwartych danych społeczno-ekonomicznych na poziomie siatek geograficznych o wysokiej rozdzielczości (fine-grid data) jako standard - upowszechnienie deliberacji w polityce miejskiej, poprzez losowy dobór członkin i członków stałych rad i paneli obywatelskich - wprowadzenie obowiązku informacji zwrotnej po deliberacji („co wdrożono i dlaczego”)	- przesunięcia wydatków do obszarów/grup wcześniej marginalizowanych - rozszybowanie składu ciał decyzyjnych i doradczych w samorządach miejskich pod względem wieku, płci, pochodzenia, (nie)sprawności, statusu ekonomicznego, etc. - spadek różnic w dostępie do usług komunalnych - wzrost zaufania do instytucji samorządu i wzrost zaufania w ramach miejskich sąsiedztw
Planowanie przestrzenne i przestrzenie publiczne sprzyjające jakości życia	- planowanie dla różnicowanych grup aktorów miejskich - redukcja barier przestrzennych	- uwzględnianie standardów projektowania uniwersalnego w planach ogólnych i miejscowych - wprowadzanie ocen skutków dużych inwestycji miejskich na ryzyko gentryfikacji - standardy projektowania i utrzymania przestrzeni publicznych, systemów transportu i błękitno-zielonej infrastruktury dostosowane do potrzeb kobiet, seniorów, młodzieży, osób z niepełnosprawnościami i migrantów; z uwzględnieniem różnych potrzeb czasowych (noc/dzień) - upowszechnienie testów różnicowanych użytkowników przed realizacją inwestycji (prototypy, spacerowanie badawcze)	- zwiększenie udziału mieszkańców w zasięgu 10–15 min pieszo do kluczowych usług - zmniejszenie liczby barier architektonicznych w mieście - zwiększenie miejsc zacięniowych, dostępu do wody, miejsc do siedzenia, etc., w miejskich przestrzeniach publicznych - zmniejszenie poziomu wyparcia dotychczasowych grup mieszkańców wskutek nowych inwestycji - wzrost udziału mieszkań dostępnych cenowo w miastach - wzrost lokalnego zatrudnienia i dochodów wśród grup narażonych wskutek inicjatyw rewitalizacji miast - zwiększenie frekwencji grup wcześniej marginalizowanych w przestrzeniach publicznych

Tabela 1 cd.

Obszary	Cel intersekcyjności	Działania i narzędzia	Oczekiwane efekty
4. Adaptacja do skutków zmian klimatu	sprawiedliwość środowiskowa i większa ochrona najbardziej grup narażonych na skutki zmian klimatu	- mapy wrażliwości łączące uli/powodzie/smog z danymi społecznymi - zwiększenie dostępności miejsc umożliwiających ochłodzenie lub ograniczenie się w zasięgu pieszym - dopłaty do retencji i termomodernizacji dostępne dla różnorodnych grup zmarginalizowanych - priorytetowe zazielenianie dzielnic o niskich dochodach	- spadek poczucia zagrożenia/wypadkowości w statystykach bezpieczeństwa - dostępne publiczne mapy nakładających się depriwacji wskutek zmian klimatu - spadek nadmiarowych zgonów po falach upałów i mrozów - odsutek budynków z retencją/termomodernizacją w dzielnicach zmarginalizowanych - zmniejszenie powierzchni miejskich wysp ciepła
5. Zapewnianie bezpieczeństwa i miejskiej odporności (rezyliencji)	odporność oparta na inkluzji i sieciach wsparcia	- ćwiczenia i protokoły dzielnicowe reagowania na niespodziewane zdarzenia i katastrofy - schronienia i punkty wsparcia zgodne z potrzebami różnych grup (bez barier, bezpieczne dla kobiet i dzieci, dostępne w różnych językach) - dostępne w różnych językach, formach (cyfrowo i analogowo) i kanałach komunikacji systemy wczesnego ostrzegania (sms, radio, offline, online, plany ewakuacji etc.) - sąsiedzkie i wspólnotowe grupy wsparcia w dostępie najbardziej wrażliwych osób do energii, wody, żywności i łączności w sytuacji katastrof i innych niespodziewanych zdarzeń)	- dostępne publiczne mapy ryzyka profilowane według nakładających się depriwacji - skrócony czas odtworzenia usług krytycznych po niespodziewanych zdarzeniach i katastrofach - zwiększona gęstość miejsca ukrycia i punktów wsparcia na liczbę mieszkańców miasta - spadek przestępczości i deklarowany wzrost poczucia bezpieczeństwa wśród mieszkańców
6. Nieformalne inicjatywy obywatelskie	wzmocnienie oddolnych form współdziałania społecznego jako przestrzeni praktyk intersekcyjnych.	- lokalne ruchy miejskie, ogrody społeczne, grupy sąsiedzkie, - akcje samopomocowe i mikroprojekty wspólnotowe	- tworzenie sieci wsparcia i zaufania społecznego; rozwój mikroskalowych form rezyliencji - demokratyzacja praktyk miejskich poprzez zaangażowanie mieszkańców

Źródło: opracowanie własne.

go ostrzegania dostępne w różnych językach oraz sąsiedzkie grupy zapewniające dostęp osób najbardziej wrażliwych do energii, wody, żywności i łączności. Wreszcie, w przypadku nieformalnych inicjatyw obywatelskich podkreśla się znaczenie mikropraktyk społecznych w budowaniu rezylencji i sprawiedliwości przestrzennej, stanowiąc tym samym uzupełnienie formalnych mechanizmów polityk miejskich.

Podsumowanie

Pytanie o sens wprowadzania nowych pojęć lub reinterpretowania istniejących stanowi jedno z kluczowych wyzwań nauk społecznych. Krytycy argumentują, że takie działania prowadzą do chaosu terminologicznego. Jednak złożoność współczesnych problemów społecznych, politycznych i środowiskowych wymaga narzędzi, które pozwalają na bardziej holistyczne i elastyczne podejście do analizy rzeczywistości. Stosowanie nowych kategorii analitycznych, takich jak intersekcyjność przestrzenna, okazuje się nie tylko uzasadnione, ale nawet konieczne. Badania w duchu intersekcyjności mogą stać się katalizatorem dla zmian w polityce lokalnej. Intersekcyjność przestrzenna, transdyscyplinarność oraz nauka społecznie zaangażowana stanowią narzędzia nie tylko do analizy zjawisk społecznych, ale także do projektowania sprawiedliwszej rzeczywistości. W tym sensie podejście intersekcyjne, szczególnie wzbogacone o wymiary przestrzenne, ma potencjał do przekształcenia nauk społecznych w narzędzie rzeczywistej zmiany społecznej i politycznej.

Wyzwaniem dla intersekcyjności jest jednak poszukiwanie w naukach społecznych nowych podejść oraz metod badawczych, które doprowadzą do zrozumienia specyficznego kontekstu analizowanych zjawisk (Golafshani 2003). Stanowi to wyraz odchodzenia od podejścia pozytywistycznego w nauce, zakładającego możliwość kompletnego poznania, w kierunku pluralizmu, rozumianego jako wrażliwość na różnicowane źródła wiedzy i wielość możliwych do przewidzenia scenariuszy przyszłości (Dixon i Tewdwr-Jones 2021, 50–51). Wobec tej zmiany w badaniach nad zachowaniami człowieka w przestrzeni ważniejsze stają się nie tyle podobieństwa, ile różnice wynikające z warunków specyficznych, kształtowanych historycznie, kulturowo i instytucjonalnie (Matthews i Herbert 2008, 65). Z perspektywy intersekcyjności ważne staje się prowadzenie badań „w terenie”, gdzie przedmiot badań wyłania się z interakcji z podmiotem poznania w procesie badawczym (Patton 2002). Ważny jest bowiem nie tylko sposób badania procesów zachodzących w przestrzeni, ale także to, kto i w jakich okolicznościach temu badaniu podlega. W świecie, w którym badane sytuacje są względnie proste i relacje między obserwowanymi zjawiskami nieskomplikowane, podejście pozytywistyczne jawi się jako użyteczne. Natomiast w świecie, który cechuje wysoka nieprzewidywalność oraz nieliniowość związków przyczynowych, bardziej płodne okazują się podejście transdyscyplinarne i intersekcyjność.

Zagadnienie interdyscyplinarności wpisuje się w nurt badań nad kompleksowością zjawisk społecznych (complexity theory). Zakłada, że złożoność świata społecznego jest większa niż świata materialnego i nie podlega tym samym regułom, co świat fizyczny

(Knight 1921). Dążenie do upraszczania badanej rzeczywistości, zakorzenione w tradycji pozytywistycznej i wywodzące się z fizyki, w gruncie rzeczy prowadzi do fragmentacji wiedzy. Dlatego wobec współczesnych megatrendów (Konecka-Szydłowska et al. 2019) we współczesnych naukach społecznych na znaczeniu zyskuje paradygmat złożoności – bliski rozważaniom na temat rezyliencji – który uwzględniałby zjawiska w ich pełnym kontekście i relacjach. Badania przestrzenne jak mało które powinny być otwarte na ten paradygmat. Spojrzenie na procesy społeczne z perspektywy planety, kontynentu czy kraju dostarcza wielu informacji i pozwala jeszcze na stosowanie eleganckich modeli wyjaśniających, upraszczających relacje między głównymi elementami badanych systemów. Dzieje się to jednak często kosztem utraty istotnych szczegółów i buduje fałszywą wiarę w możliwość precyzyjnego przewidzenia jego przyszłych zachowań. Gdy jednak następuje zbliżenie do poziomu miasta, dzielnicy czy ulicy, powstaje możliwość dostrzegania tego, co najmniejsze, z całą różnorodnością. To na poziomie lokalnym budowana jest rzeczywista odporność społeczna, której kluczowe elementy to silne więzi społeczne, zaufanie, wspólne wartości i aktywność obywatelska.

To prowadzi nie tylko do innej nauki, ale i innej polityki lokalnej – opartej na deliberacji. Przejawem zastosowania interseksjonalności w praktyce badań jest nauka społecznie zaangażowana a przejawem zastosowania interseksjonalności w praktyce demokracji lokalnej jest deliberacja w rozwiązywaniu konkretnych problemów społecznych. Dla budowania realnej odporności potrzebujemy decentralizacji de facto w miejsca decentralizacji de iure, w której kluczowe znaczenie mają działania oddolne i współpraca społeczności lokalnych w przeciwdziałaniu nierównościom, zarówno społecznym, jak i przestrzennym. Wpisuje się to w postulat wzmacniania rezyliencji przestrzennej (Czachor 2019), które początkowo dotyczyło reakcji ekosystemów na zjawiska naturalne (np. powódzie, susze, trzęsienia ziemi, huragany) (Holling 1973), ale z czasem – eksponując zależności między zjawiskami przyrodniczymi, społecznymi i gospodarczymi – zaczęto używać jej w szerszym kontekście. Współcześnie rezyliencja dotyczy też odporności wobec zjawisk społecznych (Figueiredo et al. 2018; Glaeser 2022), a upowszechnienie w studiach miejskich podejścia interseksjonalnego może tak rozumianej rezyliencji sprzyjać.

Literatura

- Brandt, Patric, Anna Ernst, Fabienne Gralla, et al. 2013. „A Review of Transdisciplinary Research in Sustainability Science”. *Ecological Economics*, 92: 1–15. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2013.04.008>.
- Collins, Patricia Hill. 2000. *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*. Routledge.
- Coward, Martin. 2009. *Urbicide: The Politics of Urban Destruction*. Routledge.
- Crenshaw, Kimberlé. 2013. „Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color”. W: *The public nature of private violence*, ed. Martha Albertson Fineman i Roxanne Mykitiuk. Routledge.
- Crenshaw, Kimberlé Williams. 1989. „Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics”. *University of Chicago Legal Forum*, 1(8): 140–67.

- Czachor, Rafał. 2019. „Koncepcja urban resilience: założenia, treść, możliwości implementacji”. *Społeczności Lokalne. Studia Interdyscyplinarne*, 3: 127–48.
- Dixon, Timothy J., i Mark Tewdwr-Jones. 2021. *Urban Futures. Planning for City Foresight and City Visions*. Bristol University Press.
- Drew, Joseph. 2020. *Reforming Local Government. Consolidation, Cooperation, or Re-creation?* Springer Nature Singapore.
- Ducre, Kishi Animashaun. 2018. „The Black Feminist Spatial Imagination and an Intersectional Environmental Justice”. *Environmental Sociology*, 4(1): 22–35. <https://doi.org/10.1080/23251042.2018.1426089>.
- Eitzel, Melissa V., Jessica L. Cappadonna, Chris Santos-Lang, et al. 2017. „Citizen Science Terminology Matters: Exploring Key Terms”. *Citizen Science: Theory and Practice*, 2(1): 1–20. <https://doi.org/10.5334/cstp.96>.
- Figueiredo, Lorena, Taku Honiden, i Abel Schumann. 2018. *Indicators for Resilient Cities*. <https://doi.org/10.1787/6f1f6065-en>.
- Forde, Susan. 2024. „Spatial Intersectionality and Transformative Justice as Frameworks for Equitable Urban Planning in Divided and Post-Conflict Cities”. *Cities*, 147: 104796. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2024.104796>.
- Glaeser, Edward L. 2022. „Urban resilience”. *Urban Studies*, 59(1): 3–35. <https://doi.org/10.1177/00420980211052230>.
- Golafshani, Nahid. 2003. „Understanding reliability and validity in qualitative research”. *The Qualitative Report*, 8(4): 597–606. <https://doi.org/10.3367/UFNr.0180.201012c.1305>.
- Holling, Crawford S. 1973. „Resilience and Stability of Ecological Systems”. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4(1): 1–23. <https://doi.org/10.1146/annurev.es.04.110173.000245>.
- Huchzermeyer, Marie. 2006. „The New Instrument for Upgrading Informal Settlements in South Africa: Contributions and Constraints”. W: *Informal Settlements: A Perpetual Challenge*, ed. Marie Huchzermeyer i Aly Karam. UCT Press. <https://doi.org/10.58331/UCTPRESS.39>.
- Jahn, Thomas, Matthias Bergmann, i Florian Keil. 2012. „Transdisciplinarity: Between Mainstreaming and Marginalization”. *Ecological Economics*, 79: 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2012.04.017>.
- Jang, Seongsoo, i Jinwon Kim. 2018. „Remedying Food Policy Invisibility with Spatial Intersectionality: A Case Study in the Detroit Metropolitan Area”. *Journal of Public Policy & Marketing*, 37(1): 167–87. <https://doi.org/10.1509/jppm.16.194>.
- Joseph M. Bessette. 1980. „Deliberative Democracy: The Majority Principle in Republican Government”. W: Robert A. Goldwin, William A. Schambra (eds.), *How Democratic Is the Constitution?* American Enterprise Institute for Public Policy Research.
- Juchacz, Piotr W. 2006. *Deliberacja – Demokracja – Partycypacja. Szkice z teorii demokracji ateńskiej i współczesnej*. Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Knight, Frank H. 1921. *Risk, Uncertainty, and Profit*. Houghton Mifflin Company.
- Konecka-Szydłowska, Barbara, Paweł Churski, Tomasz Herodowicz, i Robert Perdał. 2019. *Europejski kontekst wpływu współczesnych megatrendów na rozwój społeczno-gospodarczy. Ujęcie syntetyczne*. *Przegląd Geograficzny*, 91(2): 39–59. <https://doi.org/10.7163/PrzG.2019.2.3>.
- Kristensen, Nikolaj Grauslund, Malene Rudolf Lindberg, i Malene Freudendal-Pedersen. 2023. „Urban Mobility Injustice and Imagined Sociospatial Differences in Cities”. *Cities*, 137: 104320. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104320>.
- Krzewińska, Aneta. 2016. *Deliberacja. Idea – metodologia – praktyka*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Luft, Rachel E., i Jane Ward. 2009. *Toward an Intersectionality Just out of Reach: Confronting Challenges to Intersectional Practice*. W: *Advances in Gender Research*, eds. Vasilikie Demos i Marcia Texler Segal, vol. 13. Emerald Group Publishing Limited. [https://doi.org/10.1108/S1529-2126\(2009\)0000013005](https://doi.org/10.1108/S1529-2126(2009)0000013005).
- Łojek, Aleksandra. 2021. *Belfast. 99 ścian pokoju*. Wydawnictwo Czarne.
- Massey, Doreen, Human Geography Research Group, Sophie Bond, i David Featherstone. 2009. *The Possibilities of a Politics of Place Beyond Place? A Conversation with Doreen Massey*. *Scottish Geographical Journal*, 125(3–4): 401–20. <https://doi.org/10.1080/14702540903364443>.
- Matthews, John A., i David T. Herbert. 2008. *Geography: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.

- McGill, Dáire. 2019. Tackling Structural Violence through the Transformative Justice Framework. W: *Transitional and Transformative Justice. Critical and International Perspectives*, ed. Matthew Evans. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351068321>.
- Mergler, Lech. 2021. Narracja konkretna i polityczność ruchów miejskich [Concrete narrative and the urban movements' polity]. W: kongresruchowmiejskich.pl. <https://kongresruchowmiejskich.pl/nasze-tematy/demokracja-miejska/item/141-narracja-konkretna>.
- Mingus, Mia. 2022. Transformative justice: A brief description. *Fellowship*, 84(2): 17–19.
- Miraftab, Faranak. 2009. Insurgent Planning: Situating Radical Planning in the Global South. *Planning Theory*, 8 (1): 32–50. <https://doi.org/10.1177/1473095208099297>.
- Montuori, Alfonso. 2024. „Complexity and creativity”. W: *How to do Social Science that Matters*, ed. Jerzy Kociatkiewicz i Monika Kostera. Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781035314546.00018>.
- Patton, Michael Quinn. 2002. *Qualitative evaluation and research methods*, 3rd wyd. Sage Publications.
- Pohl, Christian, i Gertrude Hirsch Hadorn. 2007. *Principles for Designing Transdisciplinary Research*. Oekom verlag. <https://doi.org/10.14512/9783962388638>.
- Pohl, Christian, Bernhard Truffer, i Gertrude Hirsch-Hadorn. 2017. Addressing Wicked Problems through Transdisciplinary Research. W: *The Oxford Handbook of Interdisciplinarity*, 2. wyd., ed. Robert Frodeman. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198733522.013.26>.
- Polk, Merritt. 2015. Transdisciplinary co-production: Designing and testing a transdisciplinary research framework for societal problem solving. *Futures*, 65: 110–22. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2014.11.001>.
- Sokołowicz, Mariusz E. 2024. Pochwała złotego środka, czyli o rozwiązaniach pośrednich w gospodarce przestrzennej. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Stember, Marilyn. 1991. Advancing the Social Sciences through the Interdisciplinary Enterprise. *The Social Science Journal*, 28(1): 1–14. [https://doi.org/10.1016/0362-3319\(91\)90040-B](https://doi.org/10.1016/0362-3319(91)90040-B).
- Williams, Patrice C., Andrew Binet, Dana M. Alhasan, Nyree M. Riley, i Chandra L. Jackson. 2023. Urban Planning for Health Equity Must Employ an Intersectionality Framework. *Journal of the American Planning Association*, 89 (2): 167–74. <https://doi.org/10.1080/01944363.2022.2079550>.
- Yuval-Davis, Nira. 2011. *The Politics of Belonging: Intersectional Contestations*. SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781446251041>.